DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-668-6-1

ІНФОРМАЦІЙНА ГРАМОТНІСТЬ І АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК УМОВА ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО НАУКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Балинська О. М.
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії, історії та конституційного права,
Львівський державний університет внутрішніх справ
м. Львів, Україна

Балинський І. О.
кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри журналістики, реклами та зв'язків з громадськістю,
Університет Короля Данила
м. Івано-Франківськ, Україна

Інформаційна грамотність та академічна доброчесність мають бути не лише вимогами до окремого науковця, а цілісною інфраструктурою відтворення національного наукового потенціалу. Особливо це важливо для третього рівня вищої освіти, де здобувачі повинні переходити від споживання освітньої та наукової інформації до її критичного аналізу і продукування.

Чинне законодавство України безпосередньо пов'язує академічну доброчесність із довірою до результатів навчання та наукових досягнень, а серед її вимог називає належне покликання на джерела, дотримання авторського права, достовірність інформації про результати дослідження та використані джерела. Закон про авторське право [1] визначив правові засади використання і цитування наукових творів, а Закон про доброчесність [2] уперше на законодавчому рівні комплексно врегулював правила етики, викладацької та наукової діяльності, а також встановив відповідальність за порушення в освітній сфері.

Національний науковий потенціал визначається не кількістю науковців, закладів вищої освіти, наукових установ чи опублікованих праць. Його справжня спроможність проявляється передусім у здатності продукувати достовірне, нове, суспільно значуще знання; забезпечувати його належну перевірку, збереження, передачу та практичне використання. Саме тому питання підготовки дослідника третього рівня вищої освіти необхідно розглядати не тільки крізь призму набуття ним спеціальних професійних компетентностей, а й у контексті формування інформаційної культури та академічної відповідальності.

У сучасному інформаційному середовищі доступ до наукової інформації вже перестав бути основною проблемою дослідника. Набагато

складніше стає визначати, якій інформації можна довіряти, в якому контексті її можна використовувати і яким чином її використання впливатиме на достовірність власного наукового результату. Надмірна кількість інформаційних ресурсів, поширення недостовірного контенту, псевдонаукових тверджень, маніпулятивних повідомлень, недобросовісних публікацій, а також активне використання технологій штучного інтелекту для генерації текстів створюють нові виклики для наукової діяльності.

У цьому контексті інформаційну грамотність доцільно розглядати не як сукупність технічних навичок пошуку інформації, а як комплексну здатність дослідника знайти, ідентифікувати, перевірити, критично осмислити, належно використати й професійно етично представити інформацію. Для здобувача третього рівня вищої освіти це має особливе значення, оскільки саме на цьому етапі формується його професійна ідентичність як самостійного дослідника.

Першою важливою складовою такої компетентності є *критична оцінка та аналіз отриманої інформації*. Наявність публікації, її розміщення в мережі Інтернет або навіть формальна належність до наукового ресурсу самі по собі не гарантують достовірності її змісту. Дослідник має вміти встановлювати автора джерела, його наукову компетентність, характер видання, методологію отримання результатів, актуальність інформації, можливі конфлікти інтересів і наявність незалежного підтвердження відповідних висновків.

Другою складовою є *здатність розпізнавати маніпуляції та упередження у науковому дослідженні*. Науковий текст не є автоматично нейтральним лише тому, що містить посилання, статистичні дані чи спеціальну термінологію. Упередження можуть проявлятися у виборі джерел, формуванні вибірки, інтерпретації результатів, замовчуванні альтернативних позицій, некоректному узагальненні отриманих даних. Тому інформаційна грамотність передбачає готовність дослідника ставити запитання не тільки «що стверджується?», а й «на яких підставах це стверджується?», «які дані використано?», «чого в дослідженні немає?», «чи існують інші обґрунтовані інтерпретації?» тощо.

Третя складова інформаційної грамотності – *належна увага до вивчення надійності джерел отримання інформації*. Наукова доброчесність починається ще до написання першого абзацу статті чи дисертації, тобто з формування переліку потенційних джерел як концептуальної, нормативної, довідкової та/або іншої основи дослідження. Дослідник має розрізняти первинні та вторинні джерела, наукові публікації й популярний контент, рецензовані дослідження та матеріали сумнівного походження. Важливо також уміти працювати з нормативними, статистичними, архівними, електронними та іншими видами джерел, перевіряючи їх актуальність і автентичність.

Четверта – *додержання вимог авторського права та права інтелектуальної власності*. Науковий результат є не лише інформацією, а

й результатом інтелектуальної діяльності. Тому використання чужого тексту, ідеї, таблиці, рисунка, фотографії, бази даних чи іншого об'єкта (результату творчої та/або інтелектуальної праці) має здійснюватися з урахуванням відповідного правового режиму. Особливого значення це набуває в умовах цифрового середовища, де технічна доступність інформації помилково сприймається як дозвіл на її вільне використання. Відкритість доступу до матеріалу та свобода його використання є різними поняттями. Для науковця це означає необхідність не лише знаходити джерело, а й встановлювати умови його правомірного використання.

П'ятий елемент (похідний від попереднього) – *проблема академічного плагіату та фальсифікації*. Плагіат порушує не тільки правила оформлення наукового тексту. Він руйнує фундаментальну для науки взаємозалежність між авторством, відповідальністю та довірою. Якщо дослідник привласнює чужі результати або видає чужі формулювання за власні, то не лише спотворюється авторство конкретного тексту, а й порушується загальноприйнятний механізм накопичення наукового знання. А фальсифікація, що передбачає свідоме спотворення дослідницьких даних, методики або результатів (іноді буває спричинена вимушеною публікаційною активністю задля підвищення рейтингу науковця чи закладу вищої освіти), фактично створює «інформаційний шум», який перешкоджає розвитку науки і може навіть завдати шкоди через демонстрування недостовірних результатів.

Інформаційна грамотність і академічна доброчесність не мають передбачати систему покарань за порушення, а насамперед *формувати механізм забезпечення довіри до наукового результату*. Законодавче визначення академічної доброчесності також пов'язує її саме з «утвердженням у суспільстві довіри до результатів навчання і наукових (творчих) досягнень, а також формуванням поваги до честі та гідності людини». Водночас законодавство встановлює конкретні вимоги щодо покликання на джерела, дотримання авторського права та збереження достовірності інформації про результати досліджень.

Коректне покликання і цитування виконує щонайменше три функції: 1) засвідчує походження використаної ідеї або інформації; 2) дає можливість читачеві перевірити наведене твердження; 3) визначає межу між внеском попереднього дослідника та власним науковим внеском автора. Тому грамотна бібліографія – це не формальна вимога до оформлення тексту, а своєрідний «механізм прозорості» наукового дослідження. Для здобувачів третього рівня вищої освіти важливо вміти перейти від механічного засвоєння правил покликання та цитування до розуміння їх наукової функції. Дисертація, наукова стаття чи інша наукова праця повинна не просто демонструвати кількість використаних джерел, а розкривати якість роботи з ними, тобто логіку їх добору та спроможність автора критично осмислювати науковий доробок попередників.

При цьому академічна доброчесність формує *взаємну систему прав, можливостей та обов'язків усіх учасників освітнього процесу*. Науковий керівник повинен не лише контролювати дотримання правил, а й формувати дослідницьку культуру; заклад вищої освіти має стати середовищем зі зрозумілими процедурами, відкритим доступом до інформаційних ресурсів і гарантованими можливостями професійного розвитку; здобувач зобов'язаний відповідально використовувати надані можливості та нести повну відповідальність за власний науковий результат. Тільки у такому поєднанні можливо створити і підтримувати атмосферу довіри в освітньому середовищі. Культура довіри передбачає поєднання академічної свободи з відповідальністю, можливості помилятися з обов'язком виправляти помилки, свободу наукової дискусії з повагою до аргументованої позиції іншого дослідника.

Інформаційна грамотність у поєднанні з академічною доброчесністю є також чинниками *формування безпечного освітнього середовища*, у якому здобувач може ставити складні й нестандартні запитання, висловлювати альтернативні наукові позиції, повідомляти про сумніви щодо достовірності інформації, визнавати свої помилки та отримувати фахову допомогу без страху необґрунтованого переслідування чи приниження. Безпечне середовище в такому розумінні є результатом академічної вимогливості.

Отже, інформаційна грамотність та академічна доброчесність – це не відокремлені критерії вищої освіти, а взаємопов'язана система, в якій інформаційна грамотність відповідає на запитання, як знайти, перевірити та осмислити знання; академічна доброчесність – як відповідально використати це знання і представити власний науковий результат. Їх поєднання формує дослідника, здатного не просто відтворювати відоме, а створювати нове знання.

Сучасний науковець має володіти не лише методологією дослідження, а й здатністю критично оцінювати інформацію, розпізнавати маніпуляції та упередження, встановлювати достовірність джерел, додержувати авторського права і правил наукового цитування. Академічний плагіат, фальсифікація результатів, некоректне використання джерел та інші прояви академічної недоброчесності становлять загрозу не лише для окремого дослідника, а й для якості національного наукового продукту та довіри до науки загалом. Академічну доброчесність варто розглядати як культуру відповідальності, що формується в безпечному та довірливому освітньому середовищі.

Такий підхід має стратегічне значення для збереження та розвитку національного наукового потенціалу. Якщо здобувач навчиться критично перевіряти джерела, розпізнавати маніпуляції, поважати інтелектуальну власність, правильно цитувати, відрізняти власний внесок від запозиченого та відповідально ставитися до результатів дослідження, він набуде не лише академічної компетентності, а й стане

носієм наукової культури. А в контексті ЗВО збереження національного наукового потенціалу передбачає не тільки збереження наукових шкіл, кадрів, інфраструктури та результатів досліджень, а також збереження довіри до науки як значущого суспільного інституту.

Література:

1. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 1 грудня 2022 року № 2811-IX. Відомості Верховної Ради України. 2023. № 57. Ст. 166. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text
2. Про академічну доброчесність: Закон України від 18 грудня 2025 року № 4742-IX: Відомості Верховної Ради (ВВР), 2026, № 13, ст. 35. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4742-20#Text
3. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 37–38. Ст. 2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text
4. Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності / упоряд. В. Бахрушин, Є. Ніколаєв. 2019. 41 с. URL: http://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/29469
5. The European Code of Conduct for Research Integrity. Revised Edition. Berlin: ALLEA (All European Academies), 2023. URL: https://allea.org/

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-668-6-2

ДОСЛІДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У БАНКІВСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Безруков Д. С.
студент 4 курсу,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна

За останні 5 років наш світ кардинально змінився, адже тепер штучний інтелект із подальшими цифровими трансформаціями тепер є частиною нашого життя. В банківському сегменті також відбулися суттєві трансформації. Наразі машинні алгоритми можуть робити широку аналітику фінансових послуг, моніторинг операцій та діяльності клієнтів, проводити оцінку на ризики підозрілої діяльності та інші важливі процеси, які до цього виконувались людиною. Машинні алгоритми провадять таку діяльність майже безпомилково, виключаючи людський фактор, який включав у себе суб'єктивний фактор оцінки.